

Una aposta per la resistència.

Premi de comunicació científica Joan Lluís Vives (tretzena edició)

Xisca Homar Borràs

Pensar és, sempre, un acte d'indisciplina¹. Pensar és un esdeveniment que obliga a canviar de llinar. Allò que fa pensar és la ruptura de la normalitat que ens envolta, és la fractura del transcórrer tranquil que ompli la nostra quotidianitat. Potser això volien dir aquelles paraules que em ressonen des del fons de la meua adolescència: “la filosofia naix de la capacitat de meravellar-se”. Aquest fou el meu primer contacte amb la filosofia.

El filòsof és qui es meravella, s'interroga, problematitza allò que el sentit comú assumeix com a natural i raonable. Enfront dels legitimadors de l'opinió pública, del sempre-el-mateix (en el sentit adonià), el filòsof cartografiarà la possibilitat de noves experiències, li obrirà un espai nou al pensament. Els seus ulls no assumiran mai una mirada disciplinada, la seva fita primordial serà la d'enrair. Sota una mirada de filòsof, l'*episteme*, el subsol que configura una època, es torna quelcom impensat, quelcom que s'ha de pensar. I en aquest sentit és filòsof Michel Foucault², qui amb la seva obra dugué a terme una ontologia del present, és a dir una història crítica de nosaltres mateixos.

La meua tesi assaja un recorregut pels darrers llibres de Michel Foucault. Des de la seva mort, ja és un tòpic dividir la seva obra en tres blocs temàtics: el saber, el poder i la subjectivitat. El meu treball, si acceptem aquesta divisió escolar, cauria dins el tercer bloc: seria un estudi del pensament foucaultià atenent a la noció de subjectivitat. El propòsit que motiva la investigació és el de descriure aquest darrer desplaçament temàtic com l'intent d'apostar per l'autoconstitució de la subjectivitat com un dels darrers llocs on encara és possible resistir els embats de les formes de poder contemporànies (formes de poder que l'autor havia diagnosticat durant els anys 70 i que encara configuren la nostra actualitat).

Pensem que la importància de la noció foucaultiana de subjectivitat és doble: per un costat, el discurs foucaultià persegueix l'esdeveniment capital de la nostra modernitat, la subjectivitat; però per altre costat, en paral·lel a aquest estudi de les diferents maneres de constituir-se històricament la subjectivitat (des de la Grècia clàssica fins als nostres dies), Foucault fa partir la possibilitat política de resistir d'aquesta mateixa subjectivitat constituïda. Aquesta qüestió del subjecte és un fil roig que es desplega des del seu

¹ Com expressa de manera brillant Miguel Morey a les planes de *Psiquemàquines*.

² Michel Foucault (Poitiers, 15 d'octubre de 1926 - París, 26 de juny de 1984)

primer llibre i creua tota la seva obra sencera. És per això que la divisió del seu quefer en blocs, que delimitarien tres temàtiques separades en el temps, ens pareix simplista i estèril alhora de portar al límit de les seves possibilitats aquest pensament insubmís, aquesta màquina de guerra que fou l'obra de Foucault.

La inquietud constant del filòsof francès gira al voltant de l'existència individual (subjectivitat), el present i la història. Que l'existència individual és indeslligable de la història és quelcom que ja Heidegger havia expressat de manera brillant amb la coneguda fórmula amb què definia a l'home: ser-en-el-món³. Foucault es va demanar reiteradament: què som avui, en aquest present que és el nostre? I per respondre va desplegar una sèrie de genealogies⁴ amb les quals problematitzà experiències que interpel·len des de les profunditats a la nostra cultura occidental: l'experiència de la bogeria a *Histoire de la folie*, l'experiència de la malaltia a *Naissance de la Clinique*, l'experiència de la delinqüència a *Surveiller et punir*, l'experiència de la sexualitat a *Histoire de la sexualité*.

Per a Foucault, la subjectivitat no té els seus ancoratges en una suposada natura humana, tampoc està ressuscitant al subjecte transcendent, simplement escriu les històries de les diferents formes de subjecció que produeix l'entramat saber/poder a les societats occidentals. La constitució del subjecte, avui, del subjecte que som nosaltres mateixos, prové de l'*a priori* que conforma el nostre moment històric i la nostra geografia. Ara bé, si la noció de subjecte creua tota l'obra de Foucault, no passa així amb el subjecte com a producte del treball sobre un mateix, com a resultat d'una autosubjectivació, com a lloc per a la resistència possible. Només veiem perfilar-se aquesta nova dimensió de la subjectivitat de si (diferent del subjecte-subjectat per les relacions de saber/poder que conformen una societat) a partir de l'any 1979. I és aquesta nova dimensió l'objecte de la meua investigació.

Foucault va descriure les diferents maneres de convertir-se en subjectes que tenen els éssers humans en el present, mostrant minuciosament el paper de la història en aquesta constitució: la individualitat contemporània es conforma a partir de condicions

³ En paraules de Heidegger: *in-der-Welt-sein*.

⁴ La genealogia és el treball històric d'estiup nietzscheana. Consisteix en mirar la història amb una lupa que engrandeix les ruptures i les discontinuïtats, les inflexions i les modificacions. Aquesta mirada aguaita la ruptura per destacar que durant la història canvien el sentit de les paraules, la direcció dels desigs, la lògica de les idees. Per una anàlisi detallat veure Foucault, *Nietzsche, la généalogie, l'histoire*.

específiques i objectives que tenen el seu fonament en la història. Amb la convicció que un llaç ferma l'existència individual i el present, amb el presentiment que la nostra existència es troba lligada a un passat que ens subjecta, amb una incomoditat vers allò intolerable que habita el nostre present, Foucault des de molt prest⁵ va indagar la procedència de les nostres subjeccions. Però amb un doble gest que conjumina a Nietzsche amb Bataille⁶. El treball pacient de l'historiador meticulós, que du a terme un treball genealògic d'explicació del present, s'ajunta amb la necessitat de transgredir aquest mateix present, la necessitat d'anar un pas més enllà. Així doncs, primer traçarem breument el diagnòstic de les societats modernes occidentals que du a terme, per després veure de quina manera promou la necessitat de pensar d'altra manera.

El segle XIX va inventar, ens diu Foucault, les llibertats però donant-lis un subsòl sòlid; la societat disciplinària. L'exercici del poder disciplinari s'identifica amb una estratègia de normalització on les faltes no s'entenen negativament com a transgressions d'una prohibició legal, sinó com a no-observació de la norma que indica positivament la forma d'encaminar el comportament. Aquesta instal·lació d'allò normal (ben diferent d'allò legal) es tradueix, en el curs dels dos darrers segles, entre d'altres coses, en l'organització professional de la medicina, la disposició de sistemes sanitaris i hospitalaris a escala nacional, l'emergència de les "escoles normals" i l'estandardització o fabricació normalitzada dels mitjans i tècniques de producció industrial.

Foucault entén per poder disciplinari la sèrie d'estratègies, mecanismes, procediments, que tracten d'induir determinat comportament en el cos dels individus singulars. Agafem l'exemple de l'escola, es tracta d'ensinistrar no a la classe en general sinó a cada nin en particular, en tant que posseïdor d'un cos. A *Surveiller et punir* veiem com es disciplinen els cossos dels presos. La característica principal del poder disciplinari és afectar al cos individual, reagrupant els cossos a l'interior d'allò que Foucault anomena institucions disciplinàries (escola, fàbrica, hospital, presó, asil).

⁵ Des de la seva obra primerenca, *Histoire de la folie* que fou ni més ni menys que la seva tesi doctoral.

⁶ La transgressió articula el pensament de Bataille, un autor que habita el subsòl del pensament acadèmic, que es trobaria en els límits entre la filosofia i la literatura. Un autor a qui tant li deu el pensament foucaultia.

Aquest tipus de lògica que es desenvolupa durant el segle XVIII comparteix escena amb un altre tipus de poder, que Foucault anomenarà tecnologia biopolítica⁷. Enlloc de dirigir-se directament sobre el cos individual, la biopolítica assumeix com a objecte propi l'espècie humana, l'home en tant que ésser viu. L'objecte de la biopolítica no és l'home com a individu singular sinó com a part de la població. La biopolítica no té la intenció d'ensinistrar o disciplinar el cos, sinó de regular el moviment d'una població.

L'objecte de les tecnologies disciplinàries és l'ensinistrament del cos individual; el nou cos, l'objecte de la biopolítica, serà la població, però no serà objecte de coerció disciplinària sinó de regulació estadística i demogràfica. S'ha obert un nou espai de poder. És així com les disciplines i la biopolítica conformen el que Foucault anomena biopoder.

El biopoder és el poder fent-se càrrec de la vida (inclòs l'aspecte biològic), trencant el model clàssic de separació de l'home com a vivent i l'home com a ciutadà. Es tracta d'un tipus de poder bipolar: el primer pol en formar-se fou *l'anatomopolítica del cos humà* (les disciplines) centrat en el cos-màquina, en el seu ensinistrament, en augmentar les seves aptituds, en el creixement de la seva utilitat i de la seva docilitat, tot això mitjançant processos disciplinaris. El segon pol, que es va formar un poc més tard (a la meitat del segle XVIII), es va centrar en el cos-espècie (base dels processos biològics), en una sèrie d'intervencions i de controls reguladors; es tracta d'*una biopolítica de la població*. El biopoder és individualitzador i totalitzador alhora.

Sovint s'accepta que Foucault ha diagnosticat les societats disciplinàries pròpies de la modernitat i que ha situat la seva emergència en els segles XVIII i XIX (amb l'apogeu a principis del XX). En canvi les nostres societats, en el pas del segle XX al XXI, ja no serien les disciplinàries sinó les societats de control. I seria Deleuze⁸ qui hauria assenyalat l'auge de les estructures de control⁹ que han substituït les antigues estructures disciplinàries. De la disciplina dels cossos al control de la població. El paradigma de la fàbrica li cedeix el lloc al paradigma de l'empresa, la consigna deixa pas a la contrasenya i la producció estàtica a la modulació financera.

⁷ L'exposició d'aquesta temàtica comença al curs del Collège de l'any 1976, titulat *Il faut défendre la société*.

⁸ Deleuze (París, 18 de gener de 1925 - París, 4 de novembre de 1995).

⁹ Deleuze, G. *Conversaciones, Post-scriptum sobre las sociedades de control*. pp. 277-281.

“Es tracta de les societats de control, que estan substituint a les disciplines. Control és el nom que proposa Burroughs per tal de designar el nou monstre que Foucault reconegué com el nostre futur immediat¹⁰.”

Doncs bé, aquí volem defensar que si bé Foucault va morir l'any 1984, i no va poder dur a terme un diagnòstic afinat del nou mecanisme de control que armava les societats occidentals, pensem que aquesta noció de biopolítica que hem apuntat breument podria veure's com el besllum de les societats de control diagnosticades per Deleuze.

Fins aquí el diagnòstic que realitzà Foucault del seu present. Mai no va acceptar però que aquest present estiguera donat d'un cop i per sempre. El seu treball no va ser el de mostrar com una història gloriosa havia parit amb esforç el nostre temps. Lluny de mostrar un món acabat i confortant, Foucault escriu una història de les dominacions a partir de les quals es fonamenten els ideals del present. Un present on la nostra experiència, en tant que individus, es troba normalitzada per les demandes que aquestes relacions de domini fan circular.

Fent la història de la procedència de les subjeccions del present, això és fent la descripció d'allò que som avui i del camp d'historicitat que configura la nostra individualitat, és com Foucault feu una ontologia de nosaltres mateixos. I malgrat tot, no va dur a terme aquesta ontologia per mostrar que el subjecte contemporani es troba en un espai i en un temps totalment codificat pel poder. Volgué, ben al contrari, pensar la història de la subjectivitat per obrir un nou espai per al pensament: un espai en què el subjecte és convidat a pensar-se a si mateix, amb la seva diferència. Dit d'una altra manera, en la mesura en què la seva tasca mostra que el subjecte contemporani es produeix en un camp d'historicitat (sense cap essència que el precedeixi), ens convida a crear noves maneres de ser subjecte per tal de resistir els embats de les dominacions. Amb la seva genealogia Foucault ens diu que el subjecte pot inventar-se a si mateix, fa una crida a la reinvençió de les pràctiques gregues d'autoconstitució del jo.

La seva obra és una crítica a la normalització¹¹, imposada per les relacions de domini que conformen el nostre món. El seu pensament crida a la revolta en contra de la

¹⁰ *Ibíd.*, p. 278.

¹¹ Partint de la convicció que el subjecte pot inventar-se a si mateix, Foucault va criticar la idea normativa d'humanitat (veure *Verdad, individuo, poder*, dins *Tecnologías del Yo*, p. 149), va criticar la noció d'home normal i la d'humanisme -en tant que vol elevar a universal cert model ètic, fent que serveixi per qualsevol tipus de llibertat-.

normalització i a favor de la singularitat. Ho trobem bellament expressat a *L'usage des plaisirs* i *Le souci de soi* que, front al govern de la individuació propi del poder pastoral, proposen la possibilitat d'una estètica de l'existència a partir de l'experiència dels plaers a l'Antiguitat grecorromana.

Foucault afirmà poc abans de morir que ens és essencial encoratjar noves formes de subjectivitat i refusar el tipus d'individualitat que hem heretat: "*El problema, a la vegada polític, ètic, social i filosòfic que se'ns planteja avui no és el de tractar d'alliberar a l'individu de l'estat i de les seves institucions, sinó el d'alliberar-nos a nosaltres mateixos de l'estat i del tipus d'individualització que ens imposa*¹²". La individualitat normalitzada, de la qual en va fer la història Foucault, encara ronda el nostre present.

Aquesta crida a la invenció de la pròpia subjectivitat és molt propera a la "voluntat d'estil" que pregonava Nietzsche. Així és com entenem les darreres reflexions foucaultianes entorn a una estètica de l'existència en el present i a la possibilitat que la pròpia vida es converteixi en obra d'art: "*¿Per què no podria fer cadascú de la seva vida una obra d'art? ¿Per què aquesta làmpada, aquesta casa, seria un objecte d'art i no ho seria la meua vida?*¹³".

No és objecte d'art perquè, en el present, la vida és objecte de normalització i d'estandardització; és a dir, és l'antítesi de la singularitat artística. Però aquesta constatació fa més urgent la necessitat s'autocreació. Per a Foucault el "jo" no ens ve donat sinó que l'hem de crear dia a dia: "*ens hem de constituir a nosaltres mateixos, fabricar-nos, ordenar-nos com una obra d'art*¹⁴". La seva obra mateixa n'és un bon exemple.

La hipòtesi que defensem és que si Foucault s'interessà pel subjecte i pel present, fou per llençar una crida a la singularitat de cadascú, més enllà de tota idea preconcebuda de normalitat. Així és com podríem interpretar les paraules que tanquen el prefaci del 61¹⁵: "Desenvolueu la vostra estranya legitimitat."

¹² Foucault, M. *Por qué estudiar el poder: la cuestión del sujeto*. p. 36.

¹³ *El sexo como moral*, dins *Saber y verdad*, p. 193

¹⁴ *Ibid.*, p.194

¹⁵ Prefaci de *Histoire de la folie*. Les paraules que hem copiat tanquen el prefaci i remetent al poeta René Char.

Hem assajat així una lectura de Foucault que ens sembla molt important per a la nostra actualitat. Ens és precís repensar: què som avui? Perquè malgrat el nostre segle hagi vist caure certs totalitarismes encara ens queda enderrocar-ne un, molt subtil, el propi de la individualització. Considerem amb Joaquín Fortanet¹⁶, el pensament foucaultian com la darrera aposta filosòfica per la resistència. Així doncs, se'ns ha tornat imprescindible seguir el fil de les darreres investigacions foucaultianes. Si el treball que dugué a terme el filòsof francès durant els anys 70 es troba a la base de molts dels moviments d'alliberació dels 80¹⁷, pensem que -a la llum de les noves publicacions¹⁸- és necessari tornar a traçar el recorregut d'un pensament que ens pot donar les claus per resistir els embats del nostre present. Un present en crisi, un present propici a la consigna foucaultiana: atreveix-te a pensar d'una altra manera.

Bibliografia

Deleuze, G. Conversaciones, Post-scriptum sobre las sociedades de control. Pre-textos, València, 1999.

Fortanet, J. *Foucault y Rorty: presente, resistencia y deserción.* Prensas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza, 2010.

Foucault, M. *El sexo como moral*, dins *Saber y verdad*. Recopilació. La Piqueta, Barcelona, 1985.

_____ *Verdad, individuo, poder*, dins *Tecnologías del Yo*. Paidós, Barcelona, 1996.

_____ *Hay que defender la sociedad*. Akal. Madrid. 2003.

_____ *Nietzsche, la genealogía, la historia*. Pre-textos, València, 2008

Morey, M. *Psiquemáquinas*. Montesinos, Barcelona, 1990

¹⁶Ens referim en concret a la tesi que exposa en el seu llibre *Foucault y Rorty: presente, resistencia y deserción*.

¹⁷Estem pensant amb els moviments ecologistes, feministes, d'alliberació de l'homosexualitat... que sorgiren durant els anys 80 i que tenen a la base la reflexió foucaultiana.

¹⁸Fem referència a les investigacions que desenvolupà en els darrers cursos que pronuncià al Collège de France (1979-1984), que s'estan publicant a una gran velocitat aquests darrers anys. Faltant-ne ben pocs per completar el darrer recorregut del pensament foucaultian. Aquests cursos obren la porta a la noció de biopolítica que ha sigut tan explorada avui dia, sobretot pel pensament italià.